

Tarantel for Thorvaldsen

Historien om et guldsignet med spilleværk

Med et bidrag om mekanikken af urmager Niels Petersen,
København

Thorvaldsens livslange musikinteresse er dokumenteret i en grundig afhandling, som daværende direktør for Musikhistorisk Museum, Godtfred Skjerne, offentliggjorde i 1944.¹ På Thorvaldsens Museum opbevares blandt kunstnerens personlige ejendele flere effekter, som bekræfter hans glæde ved aktivt at dyrke musikken i ledige stunder, og det beror ikke på en tilfældighed, at Dyveke Helsted har sørget for, at Thorvaldsens guitar-nodebog og tværfløje gennem en grammofonoptagelse er blevet kendt af en større offentlighed.²

I dette museums virksomhed møder man gang på gang en særlig interesse for musikkens kunst. Derfor må det også have været med en vis resignation, at man på et tidspunkt måtte aflive myten om, at Thorvaldsen holdt stort orkester i sit romerske atelier. Hvilken prægtig tanke! Den var faktisk sat i omløb af Godtfred Skjerne, som i sin ovennævnte artikel hæfter sig ved de mange »violiner« og »buer«, der optræder i regnskaberne. Skjerne var en lærd og skarp-sindig musikforsker – kun vidste han ikke nok om billedhuggerens værktøj til at tvivle på, hvilken slags violiner man finder i hans atelier.³

Af gode grunde omtaler Godtfred Skjerne ikke en spilledåse, som i dag tilhører samlingerne på Thorvaldsens Museum. Denne fine lille genstand erhvervedes nemlig først i 1967. Men på det tidspunkt involveredes bibliotekaren ved Musikhistorisk Museum, Sigurd Berg, i de undersøgelser, som blev foretaget med hensyn til spilledåsens musikalske budskab.⁴ Siden 1979 har den været deponeret på Musikhistorisk Museum og Carl Claudius' Samling, og da vi således daglig kan glæde os over den, benytter vi her lejligheden til at give en nærmere præsentation af et udsøgt instrument fra det musikalske overdrev, man kunne kalde »musik uden musiker«.⁵

Signetet og dets spilleværk

Signetet er fremstillet af forgyldt kobberblik.⁶ Det består af en oval fod (l: 3 cm, br: 2,4 cm, h: 0,8 cm), hvori spilleværket befinder sig. Herover en holder sammensat af to dele, der hver er udhamret i et mønster, som tilsammen giver en blomsterkurv. Fra foden op gen-

1. Godtfred Skjerne: Thorvaldsen og Musiken. I: *Kulturminster*. Udgivet af Selskabet for Dansk Kulturhistorie, København 1944, s. 97-142.

2. *Fra Thorvaldsens nodebog*. Deutsche Grammophon 2530 177. Udgivet i forbindelse med festlighederne ved Thorvaldsens 200 års fødselsdag 1970.

3. Dyveke Helsted i *Medd. fra Thorv. Mus.* 1965.

4. *Berlingske Tidende* 18. februar 1968.

5. John E. T. Clarck: *Musical Boxes. A history and an appreciation*, London 1952. Alfred Chapuis: *Histoire de la boîte à musique et de la musique mécanique*, Lausanne 1955.

6. Thorvaldsens Museum. Inv. nr. N 256.

Fig. 1. Guldsignet med spilleværk. Thorvaldsens Museum deponeret på Musikhistorisk Museum og Carl Claudius Samling. Foto Ole Woldbye.

nem signetets midterakse går en stang, som foroven ender i et øje, og som midtvejs er udsmykket med fire rubiner. Denne stang står i forbindelse med værket, hvis optræk betjenes ved, at man drejer øjet foroven. Når værket spiller, foretager de røde rubiner en langsom roterende bevægelse sammen med stangen og øjet. Den samlede højde er 4,5 cm.

Selve spilledåsen er et fjederværk, som driver en messingvalse med små metalstifter, og en stålkam med 8 afstemte tunger, der knipses af stifterne, når valsen drejer om sin akse. Desuden ser man spor efter en stopmekanisme, som nu er forsvundet. Foden er blevet

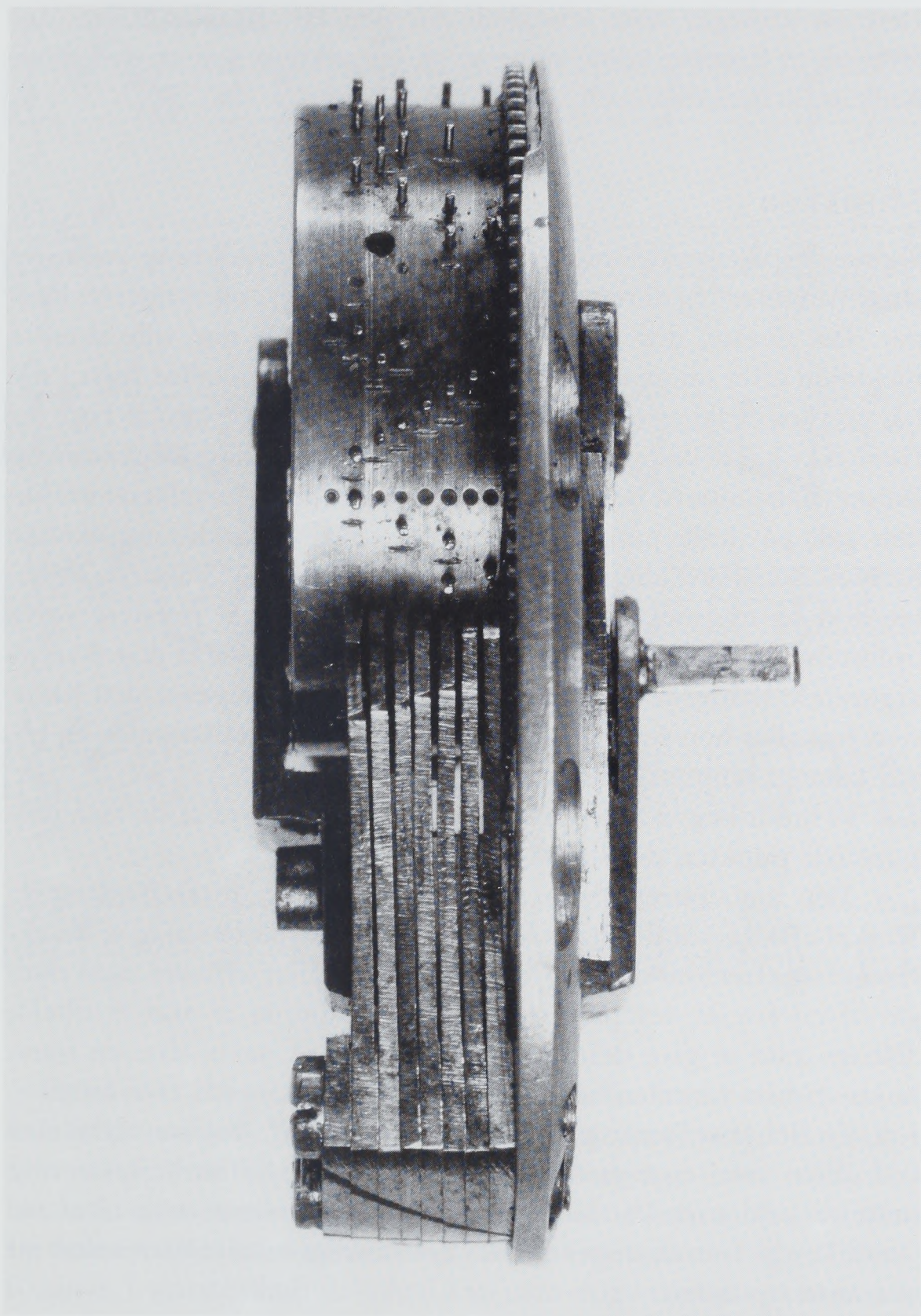

Fig. 2. Spilleværk i guldsig-
netet. Foto Ole Woldbye.

forstærket på ydersiden forneden, idet man her har lagt en ekstra metalrem for at afstive konstruktionen. Denne reparation er udført af Holger Erlandsen, København, som restaurerede spilleværket i 1967.

Signetet bærer følgende indskrifter: på ydersiden af foden stempel *J. J. H.*, på værkpladen under spærfjeder stempel 1880, endvidere indridset *C G 17/12 80* (under 80 to lodrette streger), indvendig i originale bund indridset *Restaureret Holger Erlandsen 1967*. Man må antage, at stemplet på foden dækker den, som fremstillede selve signetet. Signaturen fra 17/12 er nok prentet i 1880 og kunne således

Og hvad er det så, signetet spiller? Fra første færd har vi ment, at den livlige melodi i $\frac{6}{8}$ dels takt må være en italiensk tarantel, således som denne dans blev opfattet og »borgerliggjort« i 1800-tallet.⁷ Vi har forelagt melodien for balletforskeren Ole Nørlyng, der tilslutter sig denne tanke, uden at man dog kan komme nærmere til en identifikation. I største almindelighed kan man dog erindre om, at tarantel, saltarello og andre italienske folkelige danse var et elsket musikalsk område, som bl.a. med stor effekt udnyttedes af 1800-tallets koreografer og komponister – også på den danske nationalscene.⁸

I den faglige terminologi taler man om, at musikken er kodet ind på en valse. Vi er i dag på snart sagt alle områder fortrolige med at programmere efter en bestemt kode. Men de færreste tænker måske over, at selve princippet er velkendt og gennemprøvet siden middelalderens store valser til automatiske klokkespil fra kirketårnet eller rådhuset. 1700-tallets finmekanik bringer os ned i de små dimensioner. Det ny på Thorvaldsens tid er imidlertid anvendelsen af ståltunger som lyd giver. Denne teknik udvikledes i slutningen af 1700-tallet, først i lommeure, men fra 1800-tallet også i smykker og andre

Fig. 4. Nodeudskrift af melodien i guldsignetets spilleværk.

7. Ole Nørlyng: Tarantellen – et gammelt europæisk musikritual, der gik hen og blev til kunstdans og salonmusik. I: *Modspil* Nr. 36. Rhodos, August 1987, s. 30-35.

8. Et par måneder efter aflevering af manus fik jeg lejlighed til at se Hemingway-filmen »Og solen går sin gang« fra 1957. Til denne films mange folkelige scener i Barcelona benyttes en melodi, der ligger så tæt på musikken i vor spilledåse, at der må være tale om et fælles forlæg. Arkivar, dr. phil. Gustav Henningsen har med forbehold identificeret melodien som en »sardana«, katalanernes nationaldans.

elegante småting som nøgler og urkædevedhæng, bl.a i form af et signet.⁹ Spilleværker med tunger optræder altså i begyndelsen sammen med de meget små genstande. Princippet er simpelthen pladsbesparende, tungen knipses direkte af stifterne på valsen, mens andre lydgivere kræver et mellemlid – klokken eller strengen en hammer, fløjten et bælgværk. Typen blev først tilvirket i Schweiz – Genève og Sct. Croix er hovedcentre, hvorfra ideen bredte sig til andre steder. Man har at gøre med luksusvarer, noget kuriøst – nærmest en slags legetøj, og ifølge sagens natur kan musikken ikke blive specielt interessant. Det kommer først senere med de mere omfangsrige Schweizerspilledåser. Men der er tale om et helt nyt klangbillede, og i den forstand er spilledåsen o. 1800 et moderne, selvstændigt musikinstrument. Signetet fra Thorvaldsens Museum kan dateres til 1820'erne og tilhører således første generation af disse musikalske preciosa.

Proveniens¹⁰

Den 4. oktober 1849 og følgende dage afholdt Thorvaldsens Museums bestyrelse auktion i museets forhal over »... endeel af Thorvaldsens Efterladenskaber«. Hele to guldsigneter med spilleindretning blev her afhændet, hvoraf det ene købtes af Thorvaldsens kammer tjener Wilckens, der var blevet knyttet til museet som kustode. På auktionen 1880 efter Wilckens' død gik spilleværket videre til ejeren af Hotel Kongen af Danmark, Rasmus Kliim, og det er hans søn, M. Georges Kliim, Fontainebleau, som i 1967 testamenterede museet en lille samling af genstande med tilknytning til Thorvaldsen.¹¹ Gennem ambassaden i Paris blev spilleværket overdraget til det museum, hvor man tidligere i to omgange havde afstået fra at indlemme det i samlingerne, dels i 1849, dels i 1880.

Hvad skal man opbevare på et kunstmuseum, der er rejst som et monument over en af landets store mænd? Ludvig Müller har 1879 givet sit bidrag til diskussionen gennem en udtalelse til bestyrelsen, hvori han tager stilling til, hvad museet bør erhverve af Thorvaldsens efterladenskaber fra Wilckens' bo. Hvad personlige ejendele angår, skal man først og fremmest satse på effekter, som meget præcist henviser til kunstnerens personlighed og interesser, eller som knytter sig til hans arbejde og hans reputation. Dagligdagens genstande som undertøj, strømper, toiletgarniture eller uinteressante »snurrepiberier« må glide ud, og netop i denne sidste kategori placeres det lille spilleværk. Ludvig Müller var med rette opmærksom på risikoen for, at Thorvaldsens Museum skulle komme til at huse »... et Konglomerat af Genstande, af hvilke den allerstørste Del er overflødig, blottet for Interesse eller uegnede til Opbevaring«. Og

9. Chapuis: op. cit. (note 5), s. 156. Se også Arne Bruun Rasmussen, *Auktionskatalog* 454, 1983, nr. 2929 og *Auktionskatalog* 488, 1986, nr. 1952.

10. De følgende oplysninger er uddraget af dokumentation på Thorvaldsens Museum: registreringsprotokoller, arkivalier og trykte auktionskataloger. En tak til Eva Henschen, Bjarne Jørnæs og Torben Melander, som har hjulpet mig med at indkredse det relevante materiale.

11. Georges Kliim oplyser i brev af 14.6.1967, at hans far sammen med andre sager købte spilleværket af Thorvaldsens kammer tjener o. 1875. Disse genstande kan i vid udstrækning identificeres med numre fra kataloget over auktionen efter Wilckens' død.

Ludvig Müller var åbenbart heller ikke den, der lod sig friste af snurrepiberier – altså exit guldsignet med spilleværk!

Men det vendte tilbage ad bagdøren, så at sige, og selv om Thorvaldsens Museum også i 1967 udmærkede sig ved en faglig stringent linie, så var der åbenbart nu plads til fascinationen af disse genstande og deres omtumlede tilværelse, som en H.C. Andersen kunne have fået meget ud af – et eventyr med lykkelig udgang, i hvert fald set fra Musikhistorisk Museums gadedør.

Initiativet til deponeringen hos os i 1979 kom fra Dyveke Helsted, og det faldt naturligt at lade hende udpege spilledåsens plads i udstillingen. Der var to muligheder: den kunne optræde i sin typologiske sammenhæng blandt ofte betydeligt mere robuste slægtninge fra 18- og 1900-tallet, eller den kunne udstilles i et lille rum, som bærer betegnelsen »Musikalske Minder«, fordi vi her gør et knæfald for personkulten og hengiver os til tingsmagien. Valget faldt på disse intime omgivelser, og således gik det til, at Thorvaldsens guldsignet med indbygget spilleværk i dag indtager sin plads i nær dialog med H.C. Lumbyes brillantring – over dem begge svæver Ole Worms horn fra Kunstkammeret. Det er vel værdige partnere, skulle man mene, og museets gæster holder meget af dette sted, som er både æstetisk tiltalende og hyggeligt. Thorvaldsens berlok præsenterer sig her som et smukt udtryk for venskabet mellem to danske museer.